

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.7, november 2015

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Henrik Yde

Tilsyn ved cand.phil. Knud Bjarne Gjesing

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

“Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand”

ved Steen Tullberg

Indhold

- 1 Konteksten
- 2 Indholdet
 - 2.1 Generelt
 - 2.2 Opgør med tidens filosofi
 - 2.3 Erfaringen og den sunde fornuft
 - 2.4 Sandhedens grundsætning
 - 2.5 Åndeligt og legemligt
 - 2.6 Vidskaben
- 3 Grundtvig og Locke
- 4 Anvendt litteratur

1 Konteksten

“Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand” blev trykt i første hæfte af Grundtvigs tidsskrift *Danne-Virke* 2, som udkom den 28. november 1816. Afhandlingen følger sig til rækken af filosofiske afhandlinger i *Danne-Virke* (1816-1819) og er led i Grundtvigs bestræbelser i tidsskriftet på at gøre op med oplysningsfilosofien og den tyske romantiske og spekulative idealisme (Kant, Fichte og Schelling) samt at levere sit eget filosofiske alternativ (se også fx [indledningen til “Om Mennesket i Verden”](#)).

2 Indholdet

2.1 Generelt

Grundtvig gør indledningsvis opmærksom på, at det, han søger at afklare i “Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand”, er noget, han har beskæftiget sig med i 10 år, nemlig siden “Om Religion og Liturgie” fra 1807 (s. 20). I *Danne-Virke*-sammenhæng trækker afhandlingen tråde tilbage til “Om det Philosophiske Aarhundrede” fra andet hæfte af *Danne-Virke* 1, hvor Grundtvig skitserede en kristeligt begrundet filosofi kaldet “Vidskab” (se [indledningen til “Om det Philosophiske Aarhundrede”](#)). Vidskaben skulle forme sig som en historisk betragtning af mennesket, der principielt var uafsluttelig, men havde tilværelsens forklarelse som mål. I “Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand” forsøger Grundtvig at uddybe, hvordan denne vidskab nærmere er beskaffen.

2.2 Opgør med tidens filosofi

Afhandlingen indledes med et rids af filosofiens udvikling fra slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet frem til Grundtvigs egen samtid. Han konstaterer, at fra omkring midten af 1700-tallet var tænkningen både på kontinentet og i England udpræget erfarings- og fornuftsorienteret, indtil Kant dukkede op og lagde hele vægten på kategorierne, dvs. erkendelsesteorien. Erfaring og sund fornuft forfægtedes ganske vist stadig i små isolerede kredse, men kun som “Oppositions-Partie” (17), der fx benægtede eksistensen af en overnaturlig åbenbaring og af historiens betydning. Problemet med samtidens oplysningstænkning er nu ifølge Grundtvig, at den affærdiger de vigtigste spørgsmål i tilværelsen, fx spørgsmålet om, hvor vi kommer fra, hvor vi er på vej hen, og hvad livet og døden er for noget. Denne tænkning er ikke ægte oplysning, men et udtryk for “en dyrisk feig Tilfredshed med at æde og drikke, handle og vandle i aandeligt Mørke” (19 f.).

Lægemidlet mod tidens filosofiske dårskab er for Grundtvig erfaringen og den sunde fornuft, som han mobiliserer til kamp på kristendommens side mod en selvrådig tænkning, der har gjort filosofien til en salighedssag.

2.3 Erfaringen og den sunde fornuft

Grundtvig spørger, hvad ‘forstand’ i grunden er (28). Han afviser de snurrige filosofiske forsøg på at definere sig ud af sagen og undgår bevidst den akademiske diskussion af forskellen på forstand og fornuft, som har beskæftiget filosofien siden Kant. Den har ifølge Grundtvig kun forvirret tingene. I stedet hævder han at støtte sig til erfaringen og den folkelige forståelse af sagen. Ved forstand forstår folket evnen til at “gøre sig ordenlige Tanker og tydelige Begreber”, mens fornuften snarere betegner “Tænke-Evne i det Hele, hvad Stand den saa end er i” (29). Sund menneskeforstand er da ifølge ham evnen til at danne tydelige og sunde, dvs. rigtige og sande, begreber, hvilket ethvert modent menneske, der ikke er forrykt, er i stand til. Der kan ganske vist være en forskel i begavelse mennesker imellem, men den er ikke afgørende.

For ikke at ende i en strid om ord præciserer Grundtvig dernæst sin sprogbrug ved at tale om “almindelig Menneske-Forstand” i mere prægnant betydning. Han afleder

udtrykket af det latinske: *sensus communis* (31), som på nudansk bedst gengives med sund fornuft og i filosofisk henseende med det engelske 'common sense'.

Den mere præcise sprogbrug gør nu ikke Grundtvigs dom over filosofernes nedvurdering af den sunde fornuft mildere. Deres påstand om, at den almindelige sunde fornuft ikke har adgang til en almengyldig sandhed, fører til en forkastelse af muligheden af at have en sikker fornuftsbaseeret viden om åndelige anliggender overhovedet. Og en ikke-fornuftsbaseeret åndelig autoritet forkaster filosoferne helt. En tro, der støtter sig på erfaring og historie, betragter de som en fordom. Men den sunde fornuft fordømmer ikke troen ifølge Grundtvig, kun overtroen.

2.4 Sandhedens grundsætning

Filosofferne er ifølge Grundtvig ude af stand til at bevise deres påstande, netop fordi de afviser, at den sunde fornuft kan begribe dem. På den måde bliver tanken til gætning og troen til indbildning. Men hvad vil det sige at bevise noget, spørger han (33). Et sandhedskriterium finder han i identitetsprincippet og i kontradiktionsprincippet. Det første princip, som Grundtvig kalder "Identitets-Grundsætningen" eller "*Sandheds-Grundsætningen*", udsiger, at det for enhver ting gælder, at den er identisk med sig selv, mens det andet princip, "Modsigelses-Grundsætningen", udtrykker det forhold, at to modsatte udsagn om det samme af logiske grunde ikke begge kan være sande. Modsigelsens grundsætning betragter Grundtvig som afledt af identitetssætningen, og han formulerer dens indhold således:

Ja er Ja og Nei er Nei, Ja kan ikke være Nei og Nei kan ikke være Ja; altsaa kan Ja og Nei *mod hinanden* ikke gjøre Eet [: gå ud på et]. Den urokkelige *Grund-Vold* for denne Sandhedens *Grund-Sætning* er, som man let seer, *Selv-Bevidstheden* (34).

Selvbevidstheden er i sidste ende sandhedskriteriet, fordi ingen kan nægte sin egen eksistens uden at modsige sig selv. Hvad der ligger uden for selvbevidstheden, kan selvet, eller sjælen, kun slutte sig til eller gætte på. Selvbevidstheden er ifølge Grundtvig selve den menneskelige grunderfaring, hvorigennem mennesket kommer til sandhedens grundsætning.

Grundtvig uddyber herefter, hvad han forstår ved erfaring. Igen tilslutter han sig en folkelig forståelse, der går ud på, at hvad man endnu ikke har erfaret, har man heller ikke lært at kende; man må føle for rigtig at lære at kende, og hvad man ikke har lært rigtigt at kende, har man heller ikke erfaret; og omvendt: man kan ikke have erfaret noget til bunds, uden at have lært det at kende til bunds. Af dette følger, hævder Grundtvig, at vi intet kan begribe, som vi ikke fuldt ud har erfaret. Erfaringen er derfor den eneste vej til sand vidskab, og sand videnskabelighed er ikke andet end en åndelig brug af den sunde fornuft, eller, som han også formulerer det, "en *Stemning for en saadan aandelig Erfaring*" (36).

2.5 Åndeligt og legemligt

For nærmere at afklare, hvad der ligger i påstanden om, at ethvert begreb hviler på erfaring, har Grundtvig nogle refleksioner over forholdet mellem det åndelige og det legemlige. At det overhovedet er muligt at erfare åndelige ting, ser Grundtvig

garanteret af, at det legemlige og det åndelige ikke er modsætninger i samme forstand, som løgn og sandhed er det. Det åndelige og det legemlige ophæver eller udelukker ikke hinanden, men lader sig forbinde "i venlig *Vexel-Virkning*" (39), fordi de deler virkelighed og oprindelse. I selvbevidstheden sammensmelter det åndelige og det legemlige, hvilket man dagligt kan forvise sig om ved simpelthen at tale og høre: gennem høresansen erfarer vi ikke alene noget legemligt: lyden, men også noget åndeligt: ordet. I den inderlige forbindelse mellem ånd og legeme ser Grundtvig et værn mod al idealisme, dvs. mod nægtelsen af det legemliges fornuftige virkelighed (40).

Læs mere

Begrebet "Vexel-Virkning" fik senere en central plads i Grundtvigs pædagogiske tanker. I *Skolen for Livet og Akademiet i Soer* (1838) finder man desuden følgende berømte formulering om forholdet mellem forstand og følelse, som ligger i klar forlængelse af *Danne-Virke*-afhandlingerne: "al levende Forstand eller Forstand paa Livet er slet intet Andet end en Følelse hos os, der kommer for Lyset og bliver sig selv klar" (Grundtvig 1838, s. 33).

2.6 Vidskaben

Grundtvig bruger sine nyvundne indsigter til en uddybelse af, hvad vidskab er. I "Om det Philosophiske Aarhundrede" nåede han frem til, at vidskaben nødvendigvis måtte være historisk, fordi mennesket udvikler sig i tiden og kun kan begribes i den. Det efterlod imidlertid spørgsmålet om, hvad man nærmere skal forstå ved historisk erfaring.

Han skelner nu mellem indre ("*indvortes*") og ydre ("*udvortes*") erfaring (42), som igen svarer til en skelnen mellem historisk kundskab og historisk vidskab. Vidskaben hviler på kundskaben og udvikler sig først sent og stykkevis af denne, som det hedder (43). Til dette føjer Grundtvig endnu en skelnen, som kan være svær at få fat på, og som han da også indrømmer kunne trænge til en nærmere udredelse i form af en selvstændig afhandling. Det drejer sig om en skelnen mellem vished og sikkerhed. Visheden angår det, der ikke kan nægtes, mens sikkerheden angår det, der ikke kan slå fejl. Visheden angår den indvortes erfaring, sikkerheden den udvortes. Til en fuldstændig indvortes erfaring hører overensstemmelsen mellem forestilling, følelse og forstand, og til en fuldstændig udvortes erfaring hører overensstemmelsen mellem syn, høreelse og "Haand-Følelse" (43), dvs. føleevnen.

Den for Grundtvig vigtige forskel på historisk kundskab og historisk vidskab kan derfor udlægges som en forskel på en deskriptiv historieskrivning (kundskab) og en 'indre' sammenfatning af en lang række 'ydre' givne historiske kendsgerninger (vidskab); og syntesens gyldighed afhænger af, om alle sjælelige evner, indbyrdes afstemt, er bragt i anvendelse til formålet. Mens historisk kundskab altså højst kan give sikkerhed, giver sand vidskab vished (jf. Høirup 1949, s. 153 f.).

Det, der gjorde filosofferne bange for erfaring og almindelig sund fornuft, var ifølge Grundtvig dels uklarehed om, hvad disse ting egentlig er, dels en følge af, at man ikke

ville nøjes med sikkerhed, hvor vished var umulig. Som en konsekvens unddrog man sandheden fra erfaringens og den sunde fornufts domstol.

Grundtvig mener med disse udredninger at have godtgjort påstanden om:

Erfaringen som al sand Vidskabs Kilde, og om den almindelige Menneske-Forstand som alle vore Begrebers Maaler, og Modsigelsens Grundsætning som den eneste ufeilbare Maalestok (45).

Mod slutningen erklærer han, at den sande videnskabelighed endnu kun er i sin spæde vorden, og han annoncerer nye afhandlinger, der skal udrede forholdet mellem den enkeltes erfaring og menneskeslægten. Det blev dog i første omgang hans antropologiske refleksioner over selvbevidstheden (det sjælelige), det legemlige og det åndelige, der fik en udførligere behandling, nemlig i den store afhandling “Om Mennesket i Verden”, der udkom i andet hæfte af *Danne-Virke* 2, den 3. marts 1817.

3 Grundtvig og Locke

Henning Høirup har viet “Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand” en grundig gennemgang (1949, s. 137-159). Han betragter afhandlingen som central for forståelsen af Grundtvigs erkendelseslære og er navnlig optaget af John Lockes mulige indflydelse på denne. Grundtvig nævner selv indledningsvis Locke som repræsentant (sammen med Newton) for “en *virkelig* (reel) Philosophie, der skulde være mere end en *Tænkekunst*, (Logik)” (16). Det var denne tænkning, som med Kant blev trængt i baggrunden.

Høirup antager, at Grundtvig må være stødt på Locke i 1813 eller senest i 1814 (1949, s. 142), og at han har været tiltalt af dennes djærve realisme som modvægt til den tyske naturfilosofi (s. 144). Den engelske common sense-tænkning afspejler sig således både i Grundtvigs stil og grundbegreber i *Danne-Virke*-afhandlingerne. Det er dog ikke fra Locke, at Grundtvig har sin påstand om, at modsigelsens grundsætning er afledt af identitetsprincippet (se ovenfor); hos Locke er disse principper nemlig sideordnede (s. 150). Det, Grundtvig slog ned på i Lockes og empirismens tænkning, var dens virkelighedsorientering, som han gjorde anvendelig til sit eget formål og under helt andre forudsætninger. I det hele taget synes Grundtvigs møde med Locke at have været kortvarigt, og der blev aldrig tale om nogen varig indflydelse (s. 158).

4 Anvendt litteratur

- Grundtvig, N.F.S. (1807) “Om Religion og Liturgie” i *Theologisk Maanedsskrift for Fædrelandets Religionslærere*, februar 1807, s. 129-201. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1816) “Om det Philosophiske Aarhundrede” i *Danne-Virke et Tids-Skrift* bind 1, s. 107-130. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1817) “Om Mennesket i Verden” i *Danne-Virke et Tids-Skrift* bind 2, s. 118-206. København.

- Grundtvig, N.F.S. (1838) *Skolen for Livet og Academiet i Soer borgerlig betragtet*. København.
- Høirup, Henning (1949) *Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk Aksiom hos Grundtvig*. København.